

Schweitzer József a Rabbiképzőben: az ifjú rabbi és az oktató

Schweitzer József ma lenne 103 éves. A Rabbiképző későbbi igazgatójának rabbivá avatása után sem szűnt meg a kapcsolata alma materével, az 1960-as évektől pedig Scheiber Sándor meghívására oktatott az intézményben. Az OR-ZSE Intézménytörténeti Kutatócsoportja írása.

Schweitzer József (1922. október 13. – 2015. február 5.) a Zsidó Gimnáziumban 1940-ben letett érettségét követően egy évig előadásokat hallgatott a Rabbiképző alsó tanfolyamának ötödik évfolyamán, mint rendkívüli hallgató (*benevolus auditor*).¹ A Rabbiképző ötéves alsó tanfolyama ugyanis egy gimnáziumi képzésnek felelt meg, zsidó tárgyakkal kiegészítve. Akik azt elvégezték, a felső tanfolyamon folytathatták tanulmányaikat, bár a diákok egy része nem akart rabbi lenni: ők más felsőoktatási intézménybe jelentkeztek. Ugyanakkor máshol érettségizett diákok is bejuthattak a rabbiképzésbe. Miután Schweitzer József kiegészítő érettségi vizsgát tett Bibliából, Talmudból, zsidó történelemből, valamint héber és arámi nyelvtanból, 1941 őszén kezdhette meg tanulmányait a Rabbiképző felső tanfolyamán, a tulajdonképpeni rabbiképzésben.²

A vétszkorszakot követően 1946-ban bölcsészdoktorátust szerzett, 1947-ben avatták rabbivá, és még annak az évnek az őszén kinevezték pécsi főrabbivá.³ Ezt a pozíciót 1981-ig töltötte be.⁴ Azonban – ingázva Pécs és Budapest között – a Rabbiképzőben már 1964-től kezdve tartott órákat Scheiber meghívására.⁵ Sőt, ezt megelőzően is ápolta a kapcsolatot alma materével és annak igazgatójával, családja rabbijával és saját mesterével, Scheiber Sándorral.

A pécsi rabbi Pesten

Schweitzer József már rabbijelöltként is kiemelt figyelmet kaphatott. Nem véletlenül tartotta ő évfolyama nevében rabbiavatásakor az avatottak köszönőbeszédét.⁶ De ezt megelőzően is őt kérte fel Lőwinger Sámuel igazgató, hogy írja meg az 1946-ban megjelent (az 1943/44-es, 1944/45-ös és 1945/46-os tanévet egyszerre lefedő) évkönyvbe a hallgatók munkásságának a bemutatását: „*Míg*

¹ Kertész Péter: *Nehéz zsidónak lenni*, 2. kiadás, Budapest: Ulpius Ház, 2011, p. 65. [Tamás Turán és Carsten Wilke]: *The Rabbinical Seminary and the War Years: An Interview with Chief Rabbi József Schweitzer*, in Tamás Turán és Carsten Wilke: *Modern Jewish Scholarship in Hungary: The 'Science of Judaism' between East and West*, De Gruyter Oldenbourg, 2016, pp. 55–69.

² *The Rabbinical Seminary and the War Years...*, p. 56.

³ A vétszkorszak éveiről és rabbiképzős élményeiről lásd például az 1. jegyzetben megadott irodalmat. Lásd még: Biró Tamás: „A szívnek van két rekesze”: Interjú Schweitzer József professzorral a neológjáról, in Koltai Kornélia (szerk.): *A szívnek van két rekesze: Tanulmánykötet Prof. Dr. Schweitzer József tiszteletére, 90. születésnapja alkalmából*, Budapest: L' Harmattan – Magyar Hebraisztikai Társaság, 2012, pp. 9–28.

⁴ Frojimovics Kinga: *Neológ (kongresszusi) és status quo ante rabbik Magyarországon 1869-től napjainkig: Archontológia (Az anyahitközségek rendjében)*, Budapest: MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2006, p. 105.

⁵ György G. Landesman: *Ordained Rabbis*, in Moshe Carmilly-Weinberger (ed.): *The Rabbinical Seminary of Budapest 1877–1977: A Centennial Volume*, New York: Sepher-Hermon Press, 1986, pp. 303–320.

⁶ Schweitzer József: „Szolgák lettünk ma...” Az 1947. június 9-én megtartott rabbiavatáson az avatottak nevében elmondott beszéd, in Schweitzer József: „*Uram, nyisd meg ajkamat*”: *Válogatott tanulmányok és esszék*, Budapest: Universitas Kiadó – Judaica Alapítvány, 2007. Schweitzer Gábor: „Szolgák lettünk ma...”, *Szombat online*, 2021. 01. 29. <https://www.szombat.org/hagyomany-tortenelem/szolgak-lettunk-ma-schweitzer-jozsef-jahrzeitjara>.

a német megszállás előtt érthetően a hallgatóság munkája javarészt az Intézet falai között, az ifjúsági egyesületekben folyt le, addig ma lényegesen szélesebb s az Intézet falain jóval továbbjutó munkaterületek és feladatok hívják a rabbijelöltet. A Rabbiképző kevésszámú hallgatóságának feladatai lényegesen megsokszorozódtak. A rabbijelölt ma tanul és tanít egyidőben. Amellett, hogy az Intézet és az egyetem előadásait hallgatja – amely már önmagában is tetemes időt és munkát jelent – rabbifunkciót végez, vallástanári munkát lát el és a zsidó ifjúsági mozgalmakban dolgozik.” Saját maga többek között „[a] budai hitközség templomaiban a távollévő rabbik helyettesítésében végezt[e] a hitszónoklatok tartását és az egyéb rabbite[e]ndőket”; tanított többekkel együtt a Pesti Izraelita Hitközség polgári fiú- és leányiskolájában; aktív volt zsidó ifjúsági mozgalmakban; „rendszeresen végezte a Palesztinából ideérkező héber könyvek, folyóiratok és újságok fordítási munkáját”; és tagja volt a Goldziher Ignác Teológiai Társaság intézőbizottságának is.⁷

Pályakezdő rabbiként is megmaradt a kapcsolata anyaintézményével. Előfordult, hogy pécsi rabbi létére prédikált a Rabbiképző templomában.⁸ 1952-ben, az Intézet alapításának 75. évfordulója alkalmából tartott ünnepségsorozaton a legfiatalabb hozzászóló az esti „társasvacsora” során.⁹ Raj Tamás rabbiavatása előtt „a tanári karon kívül dr. Schwartz Mór budapesti főrabbiól és dr. Schweitzer József pécsi főrabbiól” állt össze a vizsgabizottság.¹⁰ Sőt, egy időszakban tagja volt az intézmény Végrehajtó Bizottságának (Vezérlő Bizottságának) is.¹¹

Schöner Alfréd visszaemlékezései szerint már 1962-ben hallgathatta Schweitzert a Rabbiképző és a Zsidó Gimnázium közös épületében: „1962-t írtunk, s az akkori Budapesti Izraelita Hitközség Zsidó Gimnáziumának elsős tanulóiként ámulattal figyeltük a korszak kiváló rabbijának, Dr. Geyer Arthúrnak vallástan óráit. Egyik előadása elmaradt, és osztályfőnökünk a szomszédos épület, a Rabbiképző II. emeletének központi tantermébe irányított. Szavait idézem: »Hallgassátok meg Schweitzer József főrabbit, aki nektek is megtaníthatja megérteni a zsidó történelmet, összefüggésében keresni és megtalálni a világot.«”¹²

Schweitzer különösen szoros kapcsolatot ápolt Scheiber Sándorral. Schweitzer József esküvőjén, 1951-ben, Scheiber Sándor mondta az esketési beszédet.¹³ Habár az esküvőn a beszámoló szerint számos további főrabbi volt jelen és kapott funkciót, neológ kontextusban kétségtelenül az esketési beszéd számított a legjelentősebbnek.

Első mély benyomást akkor tett rá Scheiber Sándor, amikor az 1930-as évek végén Scheiber felkereste Schweitzer nagyapját, Hoffer Ármint, és beszámolt neki angliai kutatóútjáról.

⁷ Schweitzer József: Hallgatóságunk munkássága a felszabadulás után, in Löwinger Sámuel (szerk.): *Az Országos Rabbiképző Intézet Évkönyve az 1943/44, 1944/45 és az 1945/46 tanévről*, Budapest, 1946, pp. 63–64.

⁸ *Új Élet*, 7. évf. 5. szám (1951. február 1.), p. 8.

⁹ *Új Élet*, 8. évf. 28. szám (1952. július 10.), p. 2.

¹⁰ *Új Kelet*, 44. évf. 4790. szám (1964. április 24.), p. 9.

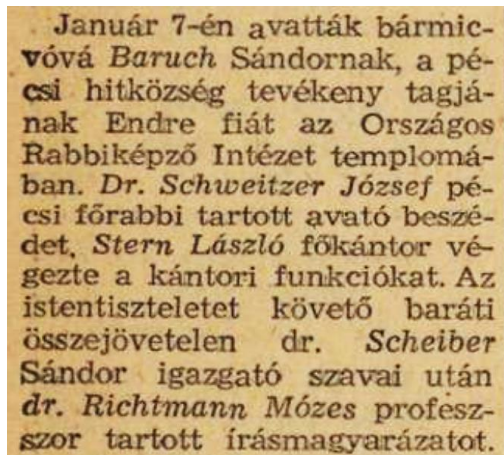
¹¹ *Új Élet*, 17. évf. 18. szám (1961. szeptember 15.), p. 5.

¹² Schöner Alfréd: „A szétszakíthatatlan hármas kötelék” Prof. Dr. Schweitzer József, a pedagógus, a szónok, a tudós köszöntése (laudatio Schweitzer József díszdoktorrá avatásakor.) OR-ZSE korábbi honlap. Újra közölve in Schöner Alfréd: *Szószék és katedra*, Budapest: Wesley Kiadó, 2021, pp. 239–242.

¹³ *Új Élet*, 7. évf. 38. szám (1951. szeptember 20.), p. 6.

„Találkozásukon, már mint felsős gimnazista, én is jelen lehettem, s előadásmódja, lényge annyira lenyűgözött, hogy amikor nagyatyámtól elbúcsúzott ... elkísértem a Népszínház utcáig ... Végig a Körúton elbűvölve hallgattam, amint a számomra ismeretlen, rejtélyes, csodás világról, a genizák világról beszélt.”¹⁴ Igazán közeli kapcsolatuk a Vadász utcai üvegházban eltöltött hetek, hónapok során alakult ki, 1944-45 telén, ahol több más fiatal rabbival, rabbijelölttel együtt hallgatta Scheiber rendhagyó liturgiátörténeti előadásait. A továbbiakban sem változott a kapcsolatuk: „Iktatásom után ott volt esküvőnkön, Judit lányunk születésekor adott kidduson, Gabi fiunknak az Ábrahám Szövetségébe történt befogadtatásán, majd bármicváján, Judit leányunk és Matyi esküvőjén. A pécsi hitközség számos kiemelkedő ünnepségen s szinte minden évben egy-egy vallásos délutánján. Családunknak rabbija volt, nekem tanárom.”¹⁵

Érdekes epizód, hogy a pécsi Baruch Endre bármicvóját Schweitzer József a pesti Rabbiképző zsinagógájában tartotta 1961. január 7-én, Scheiber Sándor és Richtmann Mózes jelenlétében.¹⁶ A Baruch család a Budapesten élő rokonság miatt a fővárosban szerette volna megtartani a bármicvót. Az ünnepelt azonban ragaszkodott (a mai napig) hőn szeretett felkészítő rabbijához. Így aztán – feltehetőleg Schweitzer kezdeményezésére – a Rabbiképző zsinagógája adott otthont a szertartásnak.¹⁷ Ez a mozzanat is illusztrálja Scheiber és Schweitzer szoros munkakapcsolatát.

Január 7-én avatták bármicvóvá Baruch Sándornak, a pécsi hitközség tevékeny tagjának Endre fiát az Országos Rabbiképző Intézet templomában. Dr. Schweitzer József pécsi főrabbi tartott avató beszédet, Stern László főkántor végezte a kántori funkciókat. Az istentiszteletet követő baráti összejövetelen dr. Scheiber Sándor igazgató szavai után dr. Richtmann Mózes professzor tartott írásmagyarozatot.

Rövidhír Baruch Endre bármicvójáról. *Új Élet*, 1961. január 15., p. 6. (Arcanum).

Az óraadó

Schweitzer József 1964-től kezdve tartott órákat a Rabbiképzőben. Erre így emlékezett vissza: „Scheiber professzor 1964-ben hívott meg a Rabbiképzőbe, hogy homiletikát, azaz hitszónoklatot, magyar zsidó történetet, később általános zsidó történetet tanítsak. Ezt rendszerint hetente egy

¹⁴ Schweitzer József: Őrszem Izrael háza fölött, in Kertész Péter: *A könyvek hídjai: Emlékküzér Scheiber Sándorról*, Budapest: Ulpius Könyvkiadó, 2005, pp. 49–53.

¹⁵ Schweitzer: Őrszem..., p. 52.

¹⁶ *Új Élet*, 17. évf. 2. szám (1961. január 15.), p. 6. Az *Új Élet*ben megjelent beszámoló szerint: „Az istentiszteletet követő baráti összejövetelen dr. Scheiber Sándor igazgató szavai után dr. Richtmann Mózes professzor tartott írásmagyarozatot.”

¹⁷ Baruch Endre szóbeli közlése a cikk szerzőjének (2025. október 9.).

nap alatt bonyolítottam le. Hajnalban jöttem Pécsről, délelőtt tíz órától délután egy-két óráig tanítottam, és még a délutáni vonattal visszamentem. A későbbiekben ez úgy módosult, hogy előző délután érkeztem Pestre, reggel korábban kezdtem a tanítást, így nagyobb anyagot tudtunk átvenni. Általában a keddi napot Budapesten töltöttem.”¹⁸

Bár több forrás is 1964-t említ,¹⁹ az Új Élet híradása szerint csak 1966 februárjában kezdett Schweitzer a Rabbiképzőben oktatni: „Az Országos Rabbiképző Intézet tanári karának javaslatára a MIOK elnöksége meghívta dr. Schweitzer József pécsi főrabbit az Országos Rabbiképző Intézetben a magyar zsidók története ellátására. Dr. Schweitzer február 10-én tartotta első óráját.”²⁰ Figyelemre méltóak Scheiber szavai ebből az alkalomból, aki „köszöntötte, méltatta papi és tudományos működését. Örömeinek adott kifejezést, hogy dr. Schweitzer József az első olyan tanár a Rabbiképzőben, aki már az ő tanítványa.” Ugyanakkor Schweitzer „bevezető szavaiban megemlékezett nagyatyjáról, Dr. Hoffer Árminról, a Rabbiképző egykori professzoráról” is.²¹

— Dr. Schweitzer József pécsi főrabbi — az Országos Rabbiképző Intézet tanára. Az Országos Rabbiképző Intézet tanári karának javaslatára a MIOK elnöksége meghívta dr. Schweitzer József pécsi főrabbit az Országos Rabbiképző Intézetben a magyar zsidók története ellátására. Dr. Schweitzer február 10-én tartotta első óráját. Előtte dr. Scheiber Sándor igazgató köszöntötte, méltatta papi és tudományos működését. Örömeinek adott kifejezést, hogy dr. Schweitzer József az első olyan tanár a Rabbiképzőben, aki már az ő tanítványa. Az új tanár bevezető szavaiban megemlékezett nagyatyjáról, Dr. Hoffer Árminról, a Rabbiképző egykori professzoráról.

Rövidhír: Schweitzer József a Rabbiképző oktatója. *Új Élet*, 1966. március 1., p. 6. (Arcanum).

Szécsi József – aki római katolikus létére látogatta Scheiber Sándor idején a Rabbiképző óráit, és a könyvtárban is látott el feladatokat – ezekkel a meleg szavakkal emlékezik vissza Schweitzer József óráira az 1970-es évekből: „[Szécsi József] hallgatta Schweitzer József óráit az Országos Rabbiképző Intézetben, amiket az első emeleti Díszteremmel szemközti órában [sic!] tartott, mindig kiszámítható, pontos időben. Előadásaira készült, egy füzetében minden órára jegyzetanyagot állított össze. A zsidóság történelmét adta elő, nagy hozzáértéssel, szeretettel. A

¹⁸ Kertész Péter: *Nehéz zsidónak...*, pp. 126–127.

¹⁹ Lásd még Landeszman: *Ordained Rabbis...* p. 317.

²⁰ *Új Élet*, 22. évf. 5. szám (1966. március 1.), p. 6.

²¹ U. ott.

történelmi előadásokat homiletika óra követte, vagyis beszéd-szónoklattan. A történelem óra végén mindig udvariasan megkért, hogy fáradjak ki a most következő óráról, a homiletikáról, melyen a rabbinövendékeknek is előadott egy beszédet. Erre igen nagy szükség volt, mert a hetvenes, kilencvenes években a Rabbiképzőben tanuló diákokban már hiányzott a nagy múltú elődeiknek megjelenése, kiváló és vonzó előadása.”²²

Schöner Alfréd – aki követi majd Schweitzert a Rabbiképző élén – visszaemlékezése szerint hallgatóként lenyűgözőnek tartotta a maga nemében Schweitzer Józsefet.²³ Lendületével és humorával új szint hozott a Rabbiképző életébe. Schöner homiletikát, hagiografát, Jesaját, valamint egyetemes és magyar zsidó történelmet tanult Schweitzer professzortól.

A homiletikát, valamint a hagiografát (*Ketuvim*, a Héber Biblia harmadik egysége) és a kisprófétákat eredetileg Benoschofsky Imre oktatta. Miután 1970-ben elhunyt, óráit Schweitzer József vette át. A közel generációnyi korkülönbség szembetűnő volt Schöner számára: Benoschofsky, kiváló szónok, maga volt a „megtettesült nyugalom és a visszafogottság”, míg Schweitzer sokkal dinamikusabb módon, nagy átéléssel és lenyűgöző tudással tanította a tárgyait.

Benoschofsky homiletikaóráin a hangsúlyt a „saját kútforrásból” való szónoklatra helyezte, Schweitzer ezzel szemben fontosnak tartotta a források, a szakirodalom felhasználását is. A magyar neológia nagy szónokai, Löw Lipót és Immanuel, Hevesi Simon és mások kiadott beszédeivel is foglalkoztak, de Schweitzer kedvence Perls Ármin – elődje a pécsi rabbiszékben – kiemelkedő szónoki munkássága volt. Egy József körüti fényképésznél készített fotókat Perls hitszónoklatairól, és ezeket osztotta ki hallgatói között. Schöner Alfréd kiemelte még Lebovits József egykori mágocsi rabbi *Magyar zsinagóga* című prédikációgyűjteményét, valamint a *Magyar Izrael* című folyóiratban megjelent szónoklatvázlatokat is.

Schweitzer a Jesája prófétáról szóló kurzust Scheibertől vette át, aki egy torokműtét következtében időlegesen elveszítette a hangját, csak suttogni tudott. Schweitzer ekkor Scheiber módszerével tanított, hasonlóan nagy enciklopédikus tudással, a Scheiber által ajánlott és előírt irodalom alapján. Kiindulási pontjuk a klasszikus rabbinikus kommentált Biblia (a *Mikraot gedolot*) és néhány lexikon (mint az *Olam ha-Tanakh*) volt. Ezek feldolgozását mind Scheiber, mind Schweitzer elvárta, de a feldolgozáshoz segítséget is nyújtottak.

A magyar zsidó történelem, valamint az egyetemes zsidó történelem, Schöner Alfréd elbeszélése szerint, Schweitzer József „legfőbb tárgyai” voltak. Ezeket a kronológiai logika szerint felépített kurzusokat Schöner hat éven keresztül hallgatta. Schweitzer a bibliai történetet – Józsué könyvétől kezdve – bibliai forrásokat elemezve mutatta be. A 19. századi nagy történelemíró, Heinrich Graetz magyarul hat kötetben olvasható művét használta, mindig pontosan megadva, hogy melyik kötet melyik fejezetében olvasható a feladott tananyag. Emellett jelentős mértékben épített még két korábbi magyar rabbi munkájára: Kecskeméti Ármin irodalomtörténetére és Venetianer Lajos magyar zsidó történetére is. Mivel ekkoriban, a hatvanas évek végén, a hetvenes

²² Szécsi József személyes közlése jelen cikk szerzőjének, 2025. október 6.

²³ Schöner Alfréd személyes közlése jelen cikk szerzőjének, 2025. október 10.

évek elején a Rabbiképző könyvtára „áttekinthetetlen, rendezetlen, nehezen megközelíthető” volt, ezért különösen nagy jelentőséget kaptak a hallgatók órai jegyzetei a tanulás során.

Schweitzer József díszdoktori címet vesz át Schöner Alfrédától 2012-ben.

A fénykép forrása: az OR-ZSE korábbi honlapja (Kocsis Péter).

Az utód

Scheiber Sándor 1985. március 3-án hunyt el. Utóda, úgy tűnt, a nagy vetélytárs, Salgó László főrabbi, az Országos Rabbitanács elnökhelyettese, a Budapesti Rabbiság elnöke, országgyűlési képviselő, a Dohány utcai zsinagóga vezető rabbija, a Rabbiképző *Sulhan arukh*-tanára lehet. Néhány hónapig megbízott igazgatóként működött,²⁴ július 24-én bekövetkezett haláláig.

A június 14-én tartott tanévzáró ünnepségről szóló beszámoló szerint „*dr. Salgó László mb. igazgató* szólt arról, hogy a most elmúlt tanév nagyon szomorú volt a Rabbiképző Intézet számára. *Dr. Scheiber Sándor igazgató, aki évtizedeken át vezette az intézetet, eltávozott az élők sorából. Pótolhatatlan veszteséget jelent a Rabbiképzőnek. Egész életét a zsidó tudománynak és az Intézetnek szentelte.*”²⁵ Azonban a beszámoló utolsó bekezdése szerint – ahogy 1947-ben a végzős hallgatók nevében, úgy most a tanári kar nevében – „*Dr. Schweitzer József, az Intézet tanára is felszólalt, megköszönte az [sic!] mb. igazgatónak, hogy sikerült zökkenésmentesen tovább vinni a munkát és az elkövetkező tanévben a tanári kar is mindent elkövet, hogy a történelmi jelentőségű Intézet továbbra is méltó reprezentánsa lehessen a magyar zsidó hagyományoknak és tudománynak.*”

Schweitzer József ekkor már több éve Pesten szolgált rabbiként, előbb a Vasvári, ekkor a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában. Kinevezése az Országos Rabbiképző Intézet élére 1985 őszén viszont már egy következő fejezete mind Professzor úr életének, mind a Rabbiképző történetének.²⁶

Biró Tamás (OR-ZSE intézménytörténeti kutatócsoport)

²⁴ Például *Új Élet* 40. évf. 13. szám (1985. július 1.), p. 3; 16. szám (1985. augusztus 15.), p. 1. Oláh János: *Új zsidó Plutarkhosz*, Budapest: Gabbiano, 2020, p. 136.

²⁵ *Új Élet* 40. évf. 13. szám (1985. július 1.), p. 3.

²⁶ Schweitzer József beszámolója erről az időszakról: Kertész Péter: *Nehéz zsidónak...*, pp. 127–136.